

УДК 343.121.4(477)

Л.Г. ГЛУЩЕНКО, Класичний приватний університет

КОМПЕНСАЦІЯ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: адвокат, судові витрати, судовий збір, витрати на правову допомогу

Абсолютно справедливим видається положення чинного законодавства щодо захисту власних інтересів у суді кожним, хто бере участь у справі незалежно від статусу особи в процесі. Незважаючи на те, що судочинство в адміністративних судах вирізняється змагальністю а сам процес ініціюється позивачем, питання надання якісної та вчасної правової допомоги не може бути приватною справою сторін. Проголошуючи офіційність з'ясування обставин у справі принципом адміністративного судочинства держава наділила суд обов'язком активної участі у процесі, що, на наш погляд, охоплює питання своєрідного контролю зі сторони суду за належністю і достатністю правової допомоги, якою користуються сторони у справі. Зважаючи на важливість і певну суб'єктивність питання компенсації витрат на правову допомогу, наука адміністративного права має ґрунтовно підійти до його вирішення і запропонувати дієві механізми розрахунку та компенсації таких витрат.

Необхідно зазначити, що теорія адміністративного судочинства була предметом наукових досліджень ряду вітчизняних вчених, таких як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, С.В. Ківалов, В.К. Матвійчук, Ю.С. Педько та інші науковці. Водночас проблема судових витрат – їх теоретично обґрунтований перелік, процедура розподілу та компенсації – дотепер залишається поза увагою вчених. З урахуванням актуальності теми та стану її дослідження,

можна визначити мету статті, як проведення ґрунтовного аналізу змісту одного з елементів судових витрат – витрат на правову допомогу – та порядку їх компенсації за чинним законодавством України. Її новизна полягає у встановленні на основі детального аналізу правової природи витрат на правову допомогу, їх змісту та порядку компенсації. Зокрема, наголошується на необхідності відійти від розрахунку цього виду судових витрат на основі погодинної оплати роботи адвокатів та брати до уваги дійсні витрати понесені сторонами з обов'язковим урахуванням положень договору про надання правової допомоги розробленим у відповідності з Правилами адвокатської етики.

Відповідно до ч.1 ст.90 Кодексу адміністративного судочинства України витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, які надають правову допомогу за договором, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги, передбачених законом [1]. Це означає, що важливим в адміністративному судочинстві є право сторони на правову допомогу. Відповідно до роз'яснення Конституційного Суду України, право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [2]. На відміну від Конституційних положень, які згідно з позицією Конституційного Суду України стосуються лише фізичних осіб, ст.16 Кодексу адміністративного судочинства України визначає право на правову допомогу за усіма особами, які беруть участь у справі незалежно від того, фізичні це особи чи юридичні.

Право на правову допомогу в адміністративному процесі може бути реалізоване у формі представництва. Правову допомогу в адміністративному процесі може надавати адвокат чи інша особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги.

Як вже було зазначено, за загальним пра-

вилом витрати на правову допомогу несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги, передбаченої законом. При цьому розмір оплати визначається замовником і виконавцем. Проте за результатами вирішення справи, ці витрати можуть бути присуджені з іншої сторони, але в межах, встановлених законом (а до прийняття відповідного закону та набуття ним чинності – Кабінетом Міністрів України).

На відміну від кримінальних справ, держава не має зобов'язань забезпечувати правову допомогу в адміністративних справах, оскільки вона сама ініціює процес [3, с.19]. Однак у деяких випадках право на справедливий судовий розгляд вимагає від держави забезпечити правову допомогу й у таких справах. Надання правової допомоги безоплатно є однією з гарантій реалізації конституційного принципу рівності осіб, незалежно від їх майнового стану.

В цьому контексті слід звернути увагу, що згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, його норми щодо звільнення особи від оплати правової допомоги та забезпечення надання правової допомоги набудуть чинності з моменту набуття чинності відповідним законом. Однак відсутність такого закону не позбавляє суд можливості уже зараз повністю або частково звільняти від судових витрат (ст.88 Кодексу адміністративного судочинства України), зокрема й від витрат на правову допомогу.

Відповідно до ч.2 ст.90 Кодексу адміністративного судочинства України в разі звільнення сторони від оплати надання їй правової допомоги витрати на правову допомогу здійснюються за рахунок Державного бюджету України. Це означає, що чинне законодавство встановлює випадки, коли необхідно надавати правову допомогу безоплатно. Такі випадки перераховані в ч.1 ст.90 Кодексу адміністративного судочинства України. Крім того, ч.3 ст.16 цього Кодексу передбачено, що суд

повністю або частково звільняє особу від оплати правової допомоги і забезпечує надання правової допомоги у випадках та порядку, встановлених законом, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги.

Крім цього, на основі чинного законодавства на безоплатну правову допомогу можуть розраховувати, зокрема: ветерани війни та інші особи, на яких поширює дію Закон України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» [4] – з питань, пов'язаних з їхнім соціальним забезпеченням; особи, які постраждали від незаконних дій органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, які мають право на правову допомогу в зв'язку з відшкодуванням завданої такими діями шкоди (ст.3 п.4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, слідства, прокуратури і суду» [5]) тощо.

Відповідно до ч.4 ст.5 Закону України «Про соціальні послуги» [6], право на правову допомогу у вигляді консультацій з питань чинного законодавства мають: 1) особи, яким надають психіатричну допомогу, – з питань, пов'язаних з наданням їм психіатричної допомоги; 2) неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, – щодо захисту їхніх прав, свобод та інтересів, а також їхньої дитини в суді; 3) особи, які не здатні до самообслуговування через похилий вік, хворобу, інвалідність і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу; 4) особи, які перебувають у складній життєвій ситуації через безробіття (якщо вони зареєстровані в держаній службі зайнятості як такі, що шукають роботу), стихійне лихо, катастрофу, якщо середньомісячний сукупний дохід цих осіб нижчий за встановлений прожитковий мінімум; 5) діти та молодь, які перебувають у складній життєвій ситуації через інвалідність, хворобу, сирітство, безпритульність, малозабезпеченість, конфлікти

і жорстоке ставлення у сім'ї.

У разі звільнення сторони від оплати надання їй правової допомоги, ці витрати здійснюються за рахунок Державного бюджету України. Відповідно до п.2 Розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу адміністративного судочинства України положення щодо звільнення особи від оплати правової допомоги та забезпечення надання правової допомоги набувають чинності з моменту набуття чинності відповідним законом.

Водночас, сьогодні немає однозначної думки з приводу складу витрат на допомогу адвоката. Одні вважають, що ними є лише гонорар адвоката. Інші відносять до витрат ще й фактичні витрати на виконання доручення, зокрема, оплату роботи фахівців, чий висновок запитуються адвокатом, транспортні витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов, тощо. Аргументом перших є ст.33 Правил адвокатської етики, відповідно до якої гонорар є єдиною допустимою формою отримання адвокатом винагороди за надання правової допомоги клієнту. Прихильники другої позиції вважають що поняття «витрати на допомогу адвоката» і «гонорар» не є тотожними, і про обмеження витрат на допомогу лише гонораром не йдеться ані в Законі «Про адвокатуру», ані в Правилах [7, с.57].

До того ж, як зазначається в юридичній літературі: «Багато адвокатів зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, а тому кошти, одержані від надання правової допомоги, зараховуються на рахунок суб'єкта підприємницької діяльності. Однак, як показує судова практика, такі кошти не можна вважати витратами на оплату допомоги адвоката, оскільки відповідно до Закону України «Про адвокатуру» [8] адвокатська діяльність не є підприємницькою. А тому перерахування коштів на рахунок СПД розцінюється як плата за надання юридичних послуг (як вид під-

приємницької діяльності) а не як оплата допомоги адвоката» [9, с.103]. Відповідно, робиться висновок, що оскільки адвокатська діяльність не належить до комерційної діяльності, тому положення щодо граничних обсягів витрат на правову допомогу належать лише до тих витрат, які сплачує держава у випадку призначення адвоката в справі та оплати такого призначення.

Отже, гонорар необхідно відрізнити від оплати фактичних видатків, що пов'язані з дорученням клієнта. Це означає, що адвокат має право, крім гонорару, стягувати з клієнта кошти, необхідні на покриття фактичних витрат, пов'язаних із виконаними дорученнями, якщо обов'язок клієнта щодо погашення цих витрат попередньо розглядався та визначений у договорі. До цього часу граничний обсяг компенсації витрат на правову допомогу встановлюється Кабінетом Міністрів України для призначення адвоката у справі.

Дійсно, діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 року № 2887-ХІІ, іншими законодавчими актами України і статутами адвокатських об'єднань. Згідно з частиною 1 статті 12 вказаного Закону оплата праці адвоката здійснюється на підставі угоди між громадянином чи юридичною особою та адвокатським об'єднанням чи адвокатом [8].

Конкретизація цієї норми міститься у Правилах адвокатської етики, схвалених Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 01.10.1999 року, протокол від 1–2 жовтня 1999 р. № 6/VI (Далі – Правила). Суворе додержання адвокатом вказаних Правил визначається статтею 15 Закону та є одним з основних його зобов'язань, за порушення якого до адвоката можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення.

Так, статтею 33 Правил встановлено, що:

1) гонорар є єдиною допустимою формою отримання адвокатом винагороди за надання правової допомоги клієнту;

2) гонорар, отримуваний адвокатом за надання правової допомоги, повинен бути законним за формою і порядком внесення і розумно обґрунтованим за розміром;

3) фактори, що повинні братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару, включають в себе:

- обсяг часу і роботи, що вимагаються для належного виконання доручення; ступінь складності та новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення;

- вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю адвокатом інших доручень або суттєво ускладнить їх виконання в звичайному часовому режимі;

- необхідність виїзду у відрядження;

- важливість доручення для клієнта;

- роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт;

- досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт;

- особливі або додаткові вимоги клієнта стосовно строків виконання доручення;

- характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом;

- професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката;

4) жодний з факторів, вказаних у частині третій цієї статті, не має самодостатнього значення; вони підлягають врахуванню в їх взаємозв'язку стосовно до обставин кожного конкретного випадку;

5) розмір гонорару і порядок його внесення мають бути чітко визначені в угоді про надання правової допомоги;

6) засади обчислення гонорару (фіксована сума, погодинна оплата, доплата гонорару за позитивний результат по справі, тощо) визначаються за домовленістю між адвокатом та клієнтом і також мають бути закріплені в угоді;

7) угодою може бути передбачена можли-

вість наступної зміни гонорару, визначеного у фіксованій сумі, у зв'язку із суттєвим зростанням або зменшенням обсягу допомоги, що має бути надана, та наслідки недосягнення згоди з цього питання [10].

На наше переконання при вартості юридичної допомоги слід враховувати вартість, що припадає на оренду приміщення, оплату праці помічника адвоката, адвокатські запити тощо. Рівень юридичної допомоги залежить від рівня юридичного фаху самого адвоката, що визначається за об'єктивними показниками – кількістю його клієнтів та наявністю виграних справ. Безумовно, вартість юридичної допомоги залежить від складності самої адміністративної справи, кількості матеріалів у справі.

Отже, очевидно слід врахувати волевиявлення особи, яка зацікавлена в справі, що зумовлює обрання адвоката за рівнем його кваліфікації, а не за вартістю його послуг. Оскільки це право законне і тим більше, що в разі постановлення рішення не на користь особи їй не будуть відшкодовувати витрати щодо оплати праці адвоката, то в цьому випадку будь-яка угода між адвокатом та клієнтом про обсяг оплати має розцінюватися судом як законна підстава для визначення обсягу судових витрат.

Однак будь-яка матеріальна вимога щодо оплати праці адвоката спрямована до іншої сторони в адміністративній справі, має бути аргументована. У такому разі адвокат має пояснити суду, як визначалася вартість юридичної допомоги.

Отже, визначаючи обсяг адвокатського гонорару, слід врахувати суму договору про надання правової допомоги, а також обґрунтованість вартості послуг правового характеру, наданих адвокатом. Але водночас, відповідно до ч.3 ст.90 Кодексу адміністративного судочинства України законом встановлюється граничний обсяг компенсації витрат на правову допомогу.

Оскільки спеціальний закон стосовно цьо-

го питання поки ще відсутній, Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 27.04.2006 року № 590 «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» [11]. Згідно з підпунктом 1 пункту 1 її додатка граничний розмір витрат на правову допомогу не може перевищувати 40 % мінімальної заробітної плати за годину роботи особи, що надає правову допомогу.

За таких умов Постанова прямо обмежує: для клієнтів адвоката – права на компенсацію витрат на правову допомогу, сплачених адвокату на підставі угод, укладених з ними на інших законних умовах оплати, ніж погодинна оплата; для адвоката - це відмова клієнтів від укладання угод на інших законних умовах оплати, ніж погодинна оплата; це фактичне обмеження вибору та визнання бездієвості і непотрібності встановлених Правилами факторів і засад, що повинні братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару (стаття 33 Правил) [10].

Оплата праці адвоката у разі його участі у справі за призначенням суду проводиться за рахунок коштів державного бюджету в порядку і обсягах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Отже, у підсумку маємо зазначити, що обсяг гонорару адвоката повинен визначатися не тільки витратами часу (суто погодинна оплата), але й зусиллями, що були докладені для вирішення індивідуально-конкретної справи по суті, загальною кількістю судових засідань, кількістю підготовлених процесуальних документів, участю у процесуальних діях (дослідження доказів, отримання пояснень свідків, направлення запитів тощо), витратами на поїздки у справі, на пошуки доказів, їх кількості та значущості для представлення інтересів клієнта тощо. Не можна також обходити увагою таку статтю витрат адвоката, як технічне забезпечення надання правової допомоги (друк процесуа-

льних документів, оплата праці помічника адвоката, вартість оренди приміщення адвокатської контори тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р., № 2747-IV // Урядовий кур'єр. – 17.08.2005. – № 153.

2. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням громадянина С. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника)» : від 16.11.2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045.

3. Штогун С. Правові питання організації адміністративного судочинства / С. Штогун // Право України. – 2006. – № 4. – С. 19–21.

4. Закон України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» : від 22.12.1995 р., № 488/95 р. // ВВР України. – 1996. – № 1. – Ст. 1.

5. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, слідства, прокуратури і суду» : від 01.12.1994 р., № 266/94-ВР // ВВР України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.

6. Закон України «Про соціальні послуги» : від 19.06.2003 р., № 966-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1435.

7. Можаяєв М. Граничні розміри компенсації витрат на правову допомогу: реалії та перспективи / М. Можаяєв // Український адвокат. – 2007. – № 7 (11). – С. 54–59.

8. Закон України «Про адвокатуру» : від 19.12.1992 р., № 2887-XII // ВВР України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.

9. Волинець А. Спірні питання витрат на оплату послуг адвоката у цивільному процесі / А. Волинець // Юридичний журнал. – 2005. –

№ 4. – С. 99–104

10. Правила адвокатської етики / протокол Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України : від 01.10.1999 р., № 6/VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS128.html.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» : від 27.05.2006 р., № 590 // Урядовий кур'єр. – 11.05.2006. – № 86. – С. 4–5.

Глуценко Л. Г. Компенсація витрат на правову допомогу за чинним законодавством України / Л. Г. Глуценко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 196–201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10glgczu.pdf>

В рамках дослідження питань компенсації витрат на правову допомогу за Кодексом адміністративного судочинства України аналізуються різні погляди на складові таких витрат та дається їх детальна характеристика.

Глуценко Л.Г. Компенсация издержек на правовую помощь по действующему законодательству Украины

В рамках исследования вопроса компенсации издержек на правовую помощь по Кодексу административного судопроизводства Украины анализируются разные взгляды на составляющие таких издержек, и дается их детальная характеристика.

Gluschenko L.G. Compensation Costs for Legal Assistance under the Current Legislation, National Legislation of Ukraine

In the study on compensation costs for legal assistance by the Code of Administrative Procedure of Ukraine as different in these parts looked at costs and provides detailed characteristics of their.

Форум права ФП